

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดสงขลา ดังนี้

1. สภาพทั่วไปและสภาพการเกษตรของจังหวัดสงขลา
2. โครงการศูนย์ข้าวชุมชน
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. สภาพทั่วไปและสภาพการเกษตรของจังหวัดสงขลา

จังหวัดสงขลา (2556: 1-10) กล่าวถึงสภาพทั่วไปของจังหวัด ซึ่งประกอบด้วย ที่ตั้งและอาณาเขต สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพการเกษตร และการปกครอง ไว้ดังนี้

1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดสงขลาตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกของภาคใต้ตอนล่าง ระหว่างละติจูดที่ 617-756 เหนือ ลองจิจูด 100 01-101 06 ตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลโดยเฉลี่ย 4 เมตร อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ตามเส้นทางรถไฟ 947 กิโลเมตร และทางหลวงแผ่นดิน 950 กิโลเมตร

จังหวัดสงขลา มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดพัทลุง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอไทย

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดยะลา จังหวัดปัตตานี รัฐเคดาห์ และรัฐเปอร์ลิสของ
ประเทศมาเลเซีย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดพัทลุง และจังหวัดสตูล

ที่มา: จังหวัดสงขลา (2557: 12)

1.2 สภาพทางสังคม

การศึกษา ระดับพื้นฐานของรัฐ จังหวัดสงขลามีนักเรียน (อนุบาล – อาชีวศึกษา)

จำนวน 289,827 คน สังกัดการศึกษาของรัฐ 194,000 คน สังกัดเอกชน 95,827 คน โรงเรียนทั้งหมด 866 โรง ครู 14,191 คน (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสงขลา เขต 1,2,3 2554: 16) สถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา 9 แห่ง มีมหาวิทยาลัยจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และมหาวิทยาลัยหาดใหญ่ (เอกชน) เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุปริญญา

ถึงปริญญาเอก จังหวัดสงขลาจึงมีความพร้อมที่จะพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของภูมิภาคที่จะสร้างองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม และเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเน้นสาขาที่สอดคล้องกับความต้องการของภูมิภาค ซึ่งจะดำเนินการควบคู่ไปกับการพัฒนาสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษาให้ได้มาตรฐานสากลในระดับนานาชาติ

1.2.2 การนับถือศาสนา ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละ 64.71 นับถือศาสนาพุทธ

รองลงมาร้อยละ 31.98 นับถือศาสนาอิสลาม และร้อยละ 3.31 นับถือศาสนาอื่นๆ จำนวนวัด 400 แห่ง ที่พักสงฆ์ 95 แห่ง มัสยิด 360 แห่ง โบสถ์คริสต์ 12 แห่ง

1.2.3 การสาธารณสุข จังหวัดสงขลา มีสถานบริการสาธารณสุขของภาครัฐ

สังกัดกระทรวงสาธารณสุข 19 แห่ง ประกอบด้วย โรงพยาบาลศูนย์ (โรงพยาบาลหาดใหญ่) 1 แห่ง โรงพยาบาลทั่วไป (โรงพยาบาลสงขลา) 1 แห่ง มีโรงพยาบาลเฉพาะทาง 2 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลจิตเวชสงขลาราชนครินทร์ 1 แห่ง ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติด 1 แห่ง โรงพยาบาลชุมชน 15 แห่ง และมีหน่วยบริการสาธารณสุขระดับปฐมภูมิ รวม 204 แห่ง โดยแยกเป็นศูนย์สุขภาพชุมชน 29 แห่ง และสถานีอนามัย 175 แห่ง สถานบริการสาธารณสุขของรัฐสังกัดกระทรวงอื่น 10 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลสงขลานครินทร์ โรงพยาบาลทันตกรรมมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โรงพยาบาลค่ายเสนาณรงค์ (กองทัพบก) โรงพยาบาลฐานทัพเรือสงขลา (กองทัพเรือ) โรงพยาบาลกองบิน 56 (กองทัพอากาศ) และศูนย์บริการสาธารณสุขของเทศบาล รวม 22 แห่ง สถานบริการสาธารณสุขของเอกชน มีโรงพยาบาลเอกชน จำนวน 5 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลกรุงเทพหาดใหญ่ โรงพยาบาลศิริรินทร์ โรงพยาบาลราษฎร์ยินดี โรงพยาบาลมิตรภาพสามัคคี และโรงพยาบาลพัทยเวช

1.2.4 ประเพณีวัฒนธรรม

งานประเพณีสำคัญของจังหวัดสงขลาที่สืบทอดกันมาแต่ในอดีต ได้แก่ เทศกาลประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลากพระ และตักบาตรเทโว ประเพณีวันสารท

1.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

ผลิตภัณฑ์มวลรวมของจังหวัดสงขลา (GPP at current market prices) ปี 2553 มีมูลค่าเท่ากับ 196,933 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 1.82 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) และคิดเป็นร้อยละ 17.77 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภาคใต้ (GRP) ซึ่งมีมูลค่าสูงสุดของภาคใต้

โครงสร้างการผลิตของจังหวัดสงขลา ขึ้นอยู่กับสาขาอุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยมีสัดส่วนร้อยละ 24.69 ของ GPP สาขาการผลิตที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม การค้าสัตว์ และการป่าไม้ มีสัดส่วนร้อยละ 18.45 และสาขาการขนส่ง ขยายปลีก มีสัดส่วนร้อยละ 13.67

1.4 สภาพการปกครอง

จังหวัดสงขลาแบ่งการปกครองออกเป็น 16 อำเภอ 127 ตำบล 987 หมู่บ้าน มีการแบ่งการปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

จังหวัดสงขลา มีรูปแบบการปกครองและการบริหารราชการแผ่นดิน 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การบริหารราชการส่วนกลาง ประกอบด้วย ส่วนราชการสังกัดส่วนกลาง ซึ่งมาตั้งหน่วยงานในพื้นที่จังหวัดสงขลา จำนวน 221 ส่วนราชการ และหน่วยงานอิสระ จำนวน 51 ส่วนราชการ (2) การบริหารราชการส่วนภูมิภาค จัดรูปแบบการปกครองและการบริหารราชการออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับจังหวัด ประกอบด้วย ส่วนราชการประจำจังหวัด จำนวน 36 ส่วนราชการ ระดับอำเภอ ประกอบด้วย 16 อำเภอ 128 ตำบล 1,023 หมู่บ้าน (3) การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น จำนวน 141 แห่ง ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา จำนวน 1 แห่ง เทศบาล จำนวน 48 แห่ง เทศบาลเมืองจำนวน 11 แห่ง เทศบาลตำบล จำนวน 35 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 92 แห่ง

1.5 สภาพการเกษตร

ปี 2557 จังหวัดสงขลา มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 2,852,084 ไร่ มีผู้ประกอบอาชีพการเกษตร 126,015ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 38.42 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ส่วนใหญ่เป็นการใช้ที่ดินเพื่อปลูกไม้ยืนต้น คือ ยางพารา โดยสัดส่วนการใช้พื้นที่ ร้อยละ 68 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด รองลงมา คือ การใช้พื้นที่ทำนา และปลูกไม้ผล อำเภอที่ใช้พื้นที่มากที่สุด คือ อำเภอรโนด จำนวน 101,846 ไร่ รองลงมาคือ อำเภอสทิงพระ จำนวน 26,746 ไร่ อำเภอลิงหนคร จำนวน 23,954 ไร่ และอำเภอกระแสสินธุ์ จำนวน 20,762 ไร่ ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.1 ดังนี้

ตาราง ที่ 1.1 พื้นที่ทั้งหมดและพื้นที่ทำการเกษตรจังหวัดสงขลา ปี 2557

ลำดับที่	อำเภอ	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ทำการเกษตร	
			ไร่	ร้อยละ
1	เมืองสงขลา	107,427	37,220	34.65
2	สทิงพระ	75,000	55,979	74.64
3	จะนะ	314,363	255,257	81.20
4	นาทวี	425,569	383,429	90.10
5	เทพา	573,042	389,514	67.97

ตาราง ที่ 1.1 (ต่อ)

ลำดับที่	อำเภอ	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ทำการเกษตร	
			ไร่	ร้อยละ
6	สบบ้าย	541,250	250,892	46.35
7	ระโนด	489,900	157,648	32.18
8	กระเสสตินธุ์	60,250	42,431	70.42
9	รัตภูมิ	369,869	172,424	46.62
10	สเดา	536,850	440,350	82.02
11	หาดใหญ่	532,997	303,833	57.00
12	นาหม่อม	57,794	46,169	79.89
13	ควนเนียง	130,000	84,068	64.67
14	บางกล่ำ	92,369	42,771	46.30
15	สิงหนคร	142,500	64,662	45.38
16	คลองหอยโข่ง	172,000	125,437	72.93
รวม 16 อำเภอ		4,621,180	2,852,084	61.72

ที่มา: แผนพัฒนาจังหวัดสงขลา (พ.ศ. 2557)

2. โครงการศูนย์ข้าวชุมชน

เนื่องจากศูนย์ข้าวชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร ซึ่งมีจุดอ่อนมากมายที่ท้าทายกับทุกส่วนราชการในการวางรูปแบบการพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับแต่ละชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนได้พิสูจน์ถึงผลการดำเนินงานที่หลายชุมชนสามารถดำเนินการได้ประสบผลสำเร็จ ชุมชนสามารถพัฒนาต่อยอดและดำเนินการพัฒนาการผลิตข้าวของตนเองได้อย่างดียิ่ง

กรมการข้าวเล็งเห็นความสำคัญของการส่งเสริมการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชน การใช้เทคโนโลยีที่ถูกต้อง การบริหารจัดการร่วมกันของเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น สร้างความเข้มแข็งของชุมชน และศูนย์กลางในการพัฒนาอาชีพ และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในอนาคต จึงให้การสนับสนุนการดำเนินงานของศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยกรมส่งเสริมการเกษตรไว้แล้ว จำนวน 4,000 แห่ง และขยายการจัดตั้งให้ได้ 7,000 ศูนย์ ในอนาคต เพื่อครอบคลุมพื้นที่ปลูกข้าว 56 ล้านไร่ โดย ชื่อ “ศูนย์ข้าวชุมชน” เป็นชื่อที่เรียก “ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน” นั่นเอง

2.1 องค์ประกอบของศูนย์ข้าวชุมชน กรมการข้าว (2556: 11) ระบุว่าเมืองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ดังนี้

- 1) แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ขนาด 200 ไร่ เป็นแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในชุมชน และสาธิตเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่ถูกต้องและเหมาะสม
- 2) สถานที่ตั้งศูนย์และอุปกรณ์ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้างขวางพอสมควร ใช้เป็นแหล่งรวบรวมผลผลิตและกระจายพันธุ์ข้าวที่ได้จากแปลง 200 ไร่ อาจมีอุปกรณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ง่ายๆ เป็นสถานที่ทำงานของคณะกรรมการ เป็นที่ประชุมของสมาชิกหรือโรงเรียนเกษตรกร
- 3) ชุมชนและเกษตรกรสมาชิก เป็นเจ้าของศูนย์ข้าวชุมชนดำเนินงานร่วมกัน โดยจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีคณะกรรมการทำหน้าที่บริหาร จัดการงานพัฒนาการผลิตและการตลาดเพื่อชุมชน
- 4) กองทุนการผลิต คือ เงินทุนที่ได้จากการบริหารงานผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าว รวมทั้งที่เก็บคืนจากเกษตรกรสมาชิกในส่วนของปัจจัยการผลิตที่ได้รับจากทางราชการหรือจากแหล่งอื่นๆ

2.2 ขั้นตอนการปฏิบัติ

ในการจัดตั้งและดำเนินการศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ กรมการข้าว (2556: 12) จึงกำหนดขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติดังนี้

- 1) การคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกร พิจารณาพื้นที่ตำบลที่เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญ มีพื้นที่นาพื้นใหญ่ 3,000-4,000 ไร่ สภาพดินดี น้ำดีพอสมควร ชุมชนมีความเข้มแข็ง และตัวแทนชุมชนหรือเกษตรกรต้องจัดหาสถานที่กว้างขวางพอเพื่อเป็นสถานที่รวบรวมผลผลิตปรับปรุงสภาพและเก็บรักษามล็ดพันธุ์

2) จัดองค์กรเกษตรกร เกษตรกรที่จะเข้าร่วมการตัดสินใจโครงการมี 2 ส่วน คือ เกษตรกรจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ และเกษตรกรสมาชิกที่อยู่ในเป้าหมายพื้นที่ 3,000-4,000 ไร่ หรือในตำบล โดยเกษตรกรจัดทำแปลงเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ มีการรวบรวมกลุ่มประมาณ 10-20 คน จัดตั้งเป็นองค์กรทำหน้าที่ดำเนินการวางแผนผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว กระจายพันธุ์และดำเนินธุรกิจด้านเมล็ดพันธุ์ข้าวจากแปลง 200 ไร่ กระจายพันธุ์เป็น 4 ส่วนๆ ละ 1,000 ไร่ ในช่วง 4 ปี จะมีเป้าหมายพื้นที่ 4,000 ไร่

3) การดำเนินกิจกรรมจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ ของเกษตรกร วัตถุประสงค์ที่สำคัญของการจัดทำแปลงผลิตพันธุ์ข้าว คือผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในชุมชน กำหนดให้มีการนำผลผลิตที่ได้ร้อยละ 20 กระจายในพื้นที่เป้าหมาย (1 : 5) มีการกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวปีละ 1,000 ไร่ จนครบ 4 ปี จะกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวได้ 4,000 ไร่ ในปีที่ 5 ผลผลิตจากแปลง 200 ไร่ จะต้องกระจายเมล็ดพันธุ์เริ่มต้นในพื้นที่ ที่กระจายเมล็ดพันธุ์ไปแล้วปีที่ 1 ใหม่นวนใหม่ เกษตรกรสมาชิกจะได้รับการส่งเสริมพันธุ์ข้าวใหม่ทุกๆ ปี ตามหลักวิชาการ ส่วนผลผลิตข้าวที่เหลือร้อยละ 80 จากแปลง 200 ไร่ จะผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ดีก็ได้ หรือนำไปจำหน่ายเป็นผลผลิตข้าวทั่วไป การรวบรวมผลผลิตและการทำเมล็ดพันธุ์ข้าว องค์กรเกษตรกรดำเนินการเก็บเกี่ยวข้าว นำมาตากให้แห้ง ณ จุดที่ตั้งศูนย์ มีการทำความสะอาดเมล็ดพันธุ์ บรรจุเมล็ดพันธุ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วจากศูนย์ขยายพันธุ์พืชลงในภาชนะ เช่น กระสอบป่านหรือ ถุงฉาง เพื่อรอการกระจายพันธุ์

4) การร่วมรับผลประโยชน์การกระจายพันธุ์ข้าวของเกษตรกร การกระจายพันธุ์อาจทำได้หลายวิธี เช่น การจำหน่าย การแลกเปลี่ยน การให้ยืม ทั้งนี้ แล้วแต่องค์กรเกษตรกรจะบริหารจัดการตามความเห็นชอบของชุมชน การกระจายพันธุ์อาจจะกระจายทันทีหลังการเก็บเกี่ยว โดยเกษตรกรเป็นผู้ซื้อเมล็ดพันธุ์และจะเป็นผู้เก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เอง กระจายพันธุ์โดยองค์กรเกษตรกรเป็นผู้เก็บรักษาเมล็ดพันธุ์เพื่อกระจายพันธุ์ในฤดูต่อไป

5) การขยายผลเทคโนโลยีระหว่างการจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ ของเกษตรกรสู่เกษตรกรรายอื่น โดยการจัดเป็นแปลงสาธิต มีการนำเกษตรกรสมาชิกมาศึกษาดูงาน เพื่อช่วยในการเผยแพร่เทคโนโลยี ทั้งนี้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการประเมินผลการใช้เทคโนโลยี

2.3 การสนับสนุนทางราชการ

กรมส่งเสริมการเกษตรให้การสนับสนุนเกษตรกรที่จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ ในปีแรก ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยพืชสด และไรโซเนียม ตาข่ายในล่อน ค่าปรับพื้นที่บริเวณศูนย์ ค่าอุปกรณ์ถ่ายทอดเทคโนโลยี

ส่วนในปีต่อๆ ไป อาจสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวต่อเนื่อง 2-3 ปี ขณะที่ศูนย์ต้องนำเงินกองทุนจัดหาปัจจัยการผลิต หรืออุปกรณ์อื่นๆ ที่จำเป็นสมทบ

2.4 บทบาทในการดำเนินงาน

การดำเนินงานในการคัดเลือกพื้นที่และเกษตรกร การจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ การบริหารศูนย์ การผลิตเมล็ดพันธุ์ การกระจายพันธุ์ และการถ่ายทอดเทคโนโลยีจะดำเนินการโดยองค์กรเกษตรกรหรือชุมชน ส่วนทางราชการจะเป็นผู้ประสานงานช่วยเหลือ แนะนำ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.5 การดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชน

กรมการข้าว (2550:14-17 และ 2551:1-6) ระบุวิธีการดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชน ว่า ศูนย์ข้าวชุมชนเป็นศูนย์กลางเกษตรกรในด้านการผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดี ไปสู่เกษตรกรในชุมชน รวมทั้งเป็นจุดสาธิตเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว ดำเนินการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ทุกระดับทั้งตำบล อำเภอ จังหวัด ตลอดจนจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวและศูนย์วิจัยข้าว โดยมีเป้าหมายการขยายผลที่ชัดเจนทั้งทางด้านการกระจายพันธุ์ การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการจัดการองค์กร ซึ่งต้องมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนถาวร โดยเกษตรกรที่รวมตัวกันเป็นองค์กรเป็นผู้รับผิดชอบบริหารจัดการและเป็นผู้รับผลประโยชน์ เรียกว่า “คณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน” ซึ่งจะต้องทำหน้าที่บริหารจัดการและดำเนินงานกิจกรรมของศูนย์ฯ ตามแนวทางการดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชน ซึ่งกรมการข้าวกำหนดไว้ และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ กรมการข้าวจึงมีการกำหนดแบบเกณฑ์มาตรฐานศูนย์ข้าวชุมชน (แบบ ศชช.) เพื่อใช้ประเมินการดำเนินศูนย์ข้าวชุมชน ใน 7 ประเด็น ได้แก่ 1) การเตรียมการ 2) การจัดทำแปลงพันธุ์ 200 ไร่ 3) การกระจายพันธุ์ 4) การสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยี 5) องค์กรบริหารและชุมชน 6) กองทุนหมุนเวียน และ 7) การตลาดและอื่น ๆ

1) การเตรียมการ

การพิจารณาคัดเลือกที่ตั้งศูนย์ข้าวชุมชน ควรพิจารณาในพื้นที่ตำบลที่ชุมชนมีความสนใจและต้องการ โดยร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นอันเป็นที่ตั้งของศูนย์นำร่องเป็นอันดับแรก โดยชุมชนหรือเกษตรกรมีความเข้มแข็งพร้อมที่จะเข้าร่วมโดยเข้าใจในหลักวิธีการและเป้าหมายของโครงการอย่างแท้จริง ทั้งนี้เริ่มต้นด้วยการประชุมชี้แจงและประชาสัมพันธ์กับคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อการมีส่วนร่วมในการกำหนด องค์กร เกษตรกร ศูนย์ และเป้าหมายพื้นที่กระจายพันธุ์ และคณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชนจะต้องเรียกประชุมคณะกรรมการศูนย์ฯ และสมาชิก เพื่อจัดทำระเบียบข้อบังคับและข้อปฏิบัติอื่น ๆ เช่น การคัดเลือกตำแหน่งต่าง ๆ วาระการดำรงตำแหน่ง วาระการประชุม การอนุมัติ อนุญาต การจัดซื้อจัดจ้าง การจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ และการบริหารงานทั่วไป ของศูนย์ฯ การวางแผนการกระจายพันธุ์ และชี้แจงการดำเนินงาน รวมถึงการ

ประชาสัมพันธ์ให้เกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกในชุมชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รับทราบการดำเนินงานของศูนย์ฯ ด้วย

การคัดเลือกพื้นที่และความเหมาะสมของแปลง 200 ไร่ ต้องพิจารณาคุณลักษณะต่อไปนี้

(1) เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญ มีพื้นที่นาแปลงใหญ่ 8,000 ไร่ ติดต่อกันถ้าอยู่ในขอบเขตตำบลเดียวกันจะช่วยให้เป้าหมายมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยพิจารณาดังนี้ ถ้าตำบลมีพื้นที่ปลูกข้าว 8,000 ไร่ อยู่แล้ว สามารถตั้งศูนย์ 1 ศูนย์ ถ้ามีพื้นที่ไม่ถึงเกณฑ์ให้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์ฯ กับตำบลใกล้เคียงจนมีพื้นที่ตามเกณฑ์ ถ้าพื้นที่กระจัดกระจายให้ร่วมกันจัดตั้งศูนย์ฯ จากหลาย ๆ ตำบล หรืออำเภอ จนมีพื้นที่ตามเกณฑ์

(2) ความเหมาะสมทางด้านพื้นที่ คือ สภาพดินดีและมีน้ำพอสมควร ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุผลได้ง่ายขึ้นในเบื้องต้น

(3) จำนวนสมาชิกที่จัดทำแปลง 200 ไร่ (ไร่แดง) จะต้องมีการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นประมาณ 10-20 คน เพื่อจัดทำแปลงขยายพันธุ์ 200 ไร่ ภายใต้คำแนะนำของตำบล อำเภอ จังหวัด รวมทั้งศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวและศูนย์วิจัยข้าว โดยผลิตและกระจายพันธุ์ให้แก่เกษตรกรเป้าหมาย (ไร่ขาว)

(4) การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการจัดองค์กรบริหารศูนย์ข้าวชุมชน ควรมีผู้แทนจากองค์การบริหารส่วนตำบลร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ หรือเป็นสมาชิก เพื่อการมีส่วนร่วมในการพิจารณาการดำเนินงานด้านต่าง ๆ

(5) ที่ตั้งสำนักงาน ตัวแทนชุมชนหรือเกษตรกร ซึ่งจะใช้พื้นที่เป็นจุดตั้งศูนย์ ควรมีบริเวณพื้นที่กว้างขวางพอที่จะเป็นสถานที่รวบรวมผลผลิต ปรับปรุงสภาพและเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ตลอดจนเป็นสถานที่จัดประชุมบริหารจัดการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวแก่เกษตรกรเป้าหมาย นอกจากนี้ อาจเตรียมไว้เพื่อการจัดหาวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อการผลิตพันธุ์ในอนาคต เช่น โรงเก็บเมล็ดพันธุ์ เครื่องบรรจุ เครื่องคัดแยกทำความสะอาด ฯลฯ

2) การจัดทำแปลงพันธุ์ 200 ไร่

เนื่องจากศูนย์ข้าวชุมชนเป็นรากฐานที่กรมการข้าวมุ่งหวังให้เป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการผลิตข้าวของประเทศในอนาคต ดังนั้นบทบาทของศูนย์ข้าวชุมชนจึงเป็นทั้งแปลงสาธิตและจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวตามหลักวิชาการ ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรมีแหล่งพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีประจำท้องถิ่นไว้ใช้ปลูกโดยไม่ขาดแคลน ในการจัดทำแปลงพันธุ์ผลิตเมล็ดพันธุ์มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในชุมชน และสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่ถูกต้อง

เหมาะสมให้แก่เกษตรกรเป้าหมาย ในพื้นที่ 7,800 ไร่ โดยในการจัดทำแปลงพันธุ์มีหลักในการพิจารณา ดังนี้

(1) การเลือกชนิดพันธุ์ข้าวเพื่อจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ ควรเป็นการตัดสินใจของชุมชน กล่าวคือ เกษตรกรทั้ง 2 ส่วน ได้แก่ เกษตรกรผู้จัดทำแปลง 200 ไร่ (ไข่แดง) กับเกษตรกรเป้าหมาย (ไข่ขาว) ทั้งนี้โดยคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ พิจารณาจากความเหมาะสมทางด้านพื้นที่และตลาด ส่วนการใช้เทคโนโลยีควรประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมวิชาการเกษตร กรมพัฒนาที่ดิน เพื่อให้เทคโนโลยีที่ถูกต้องเหมาะสมกับพื้นที่อย่างแท้จริง ซึ่งคุณสมบัติของเกษตรกรที่ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในศูนย์ข้าวชุมชนควรมีลักษณะ ดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร 2546: 15-16)

- ก. เป็นเกษตรกรที่มีความจริงใจ ขยัน และมีที่นาเป็นของตนเอง
- ข. ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มกองทุนศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน
- ค. ต้องเข้ารับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวและเมล็ดพันธุ์ดีตลอดฤดูกาล จำนวน 8 ครั้ง
- ง. ต้องจัดแปลงขยายพันธุ์ข้าวอย่างน้อย 5 ไร่ และไม่เกิน 10 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ติดต่อกันเป็นผืนเดียว
- จ. ต้องใช้เมล็ดพันธุ์ขยายจากศูนย์ขยายพันธุ์พืชของกรมส่งเสริมการเกษตรในอัตราไร่ละ 8-15 กิโลกรัม ในการผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่าย เพื่อกระจายพันธุ์ทุกปี
- ฉ. ต้องปฏิบัติตามมติของกลุ่มหรือคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ในการผลิตการกระจายพันธุ์และการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ของตนเอง เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของกลุ่ม
- ช. ต้องปฏิบัติตามคำแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการผลิตและนำตัวอย่างเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้ไปตรวจสอบคุณภาพที่ศูนย์ขยายพันธุ์พืชทุกปี
- ซ. ต้องจัดทำแผนการผลิตเมล็ดพันธุ์และแผนการกระจายพันธุ์ข้าวที่ชัดเจนมีเป้าหมายการกระจาย 1 : 5 ต่อปี
- ณ. ต้องเป็นคนชุมชนและมีพื้นที่ทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวติดต่อกันใกล้เคียงกัน เพื่อสะดวกในการติดตามดูแล

(2) การตรวจสอบเพื่อคัดพันธุ์ปน ในการจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เกษตรกรที่ร่วมจัดทำแปลงต้องปฏิบัติตามหลักวิชาการกระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ ตั้งแต่เริ่มเพาะปลูก จนกระทั่งการเก็บรักษา ทั้งนี้เน้นเรื่องการตรวจสอบเพื่อคัดพันธุ์ปน เพื่อให้เมล็ดพันธุ์มีความบริสุทธิ์ และถูกต้องตามสายพันธุ์

การตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้จากแปลง 200 ไร่ โดยการสุ่มตัวอย่าง เมล็ดพันธุ์ ส่งให้ศูนย์พันธุ์ข้าวตรวจสอบมาตรฐานคุณภาพเมล็ดพันธุ์ตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ คือ ความชื้นไม่สูงกว่าร้อยละ 14 สิ่งเจือปนไม่เกินร้อยละ 2 และความงอกไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 และมีพันธุ์ อื่นปนไม่เกินร้อยละ 0.5 ในกรณีไม่มีการส่งเมล็ดพันธุ์ไปวิเคราะห์เพื่อตรวจสอบมาตรฐานให้สอบถาม เกษตรกรที่ได้รับพันธุ์ไปใช้เพื่อกระจายพันธุ์ว่ามีคุณภาพหรือไม่

(3) กระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เจ้าหน้าที่ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวและศูนย์วิจัยข้าว ที่ได้รับมอบหมาย จะเข้าดูแลและแนะนำในกระบวนการผลิตเมล็ดพันธุ์ ตั้งแต่เริ่มเพาะปลูกจนกระทั่ง เก็บรักษาหรือกระจายพันธุ์

3) การกระจายพันธุ์

(1) ปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตได้ทั้งหมด ในการผลิตพันธุ์ข้าวแต่ละศูนย์ฯ นั้น กรมการข้าวจะสนับสนุนปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวชั้นขยายให้แก่ศูนย์ฯ ละ 3 ตัน เพื่อนำไป จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวศูนย์ละ 200 ไร่

(2) แผนการกระจายพันธุ์ กำหนดให้มีการนำผลผลิตที่ได้จากแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ ข้าวศูนย์ละ 200 ไร่ ร้อยละ 50 กระจายในพื้นที่เป้าหมาย 2,600 ไร่ ดังนี้

ปีที่ 1 พื้นที่กระจายพันธุ์ดีจากแปลง 200 ไร่ จำนวน 2,600 ไร่

ปีที่ 2 พื้นที่กระจายพันธุ์ดีจากแปลง 200 ไร่ จำนวน 2,600 ไร่

ปีที่ 3 พื้นที่กระจายพันธุ์ดีจากแปลง 200 ไร่ จำนวน 2,600 ไร่

ในปีที่ 4 ผลผลิตจากแปลง 200 ไร่ จะต้องขยายพันธุ์เริ่มต้น ในพื้นที่กระจายไปแล้ว ในปีที่ 1 หมุนเวียนใหม่ เท่ากับว่าเกษตรกรสมาชิกได้รับการส่งเสริมพันธุ์ข้าวใหม่ๆ 3 ปี ตามหลัก วิชาการได้คำนวณดังนี้

(3) แปลง 200 ไร่ ได้ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ประมาณ 500 กิโลกรัม ได้ผลผลิตรวม 100,000 กิโลกรัม นำมาเป็นเมล็ดพันธุ์ร้อยละ 50 คือ 50,000 กิโลกรัม

(4) เมล็ดพันธุ์ 50,000 กิโลกรัม สามารถปลูกได้ประมาณ 2,600 ไร่

ส่วนผลผลิตข้าวส่วนที่เหลือร้อยละ 50 จากแปลงเดียวกัน หากผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์เพื่อ กระจายไปสู่ชุมชนหรือนอกชุมชนได้มากและเร็วขึ้น ก็จะเกิดประโยชน์แก่เกษตรกรเพิ่มมากขึ้น แต่ หากไม่สามารถผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ได้ ก็สามารถจำหน่ายเป็นผลผลิตข้าวทั่วไปได้ โดยศูนย์ฯ จัดให้มีการ เชื่อมโยงด้านการตลาด ประสานงานกับโรงสี หรือผู้รับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่ เป็นธรรม นั้น หมายความว่า แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ 200 ไร่ จะต้องมีการจัดทำอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยศูนย์ข้าว ชุมชนที่จัดตั้งขึ้น และหลังจากที่หน่วยงานราชการงดการสนับสนุน องค์กรเกษตรกรจะต้องใช้

เงินกองทุนที่เก็บรวบรวมได้ จัดหา “เมล็ดพันธุ์หัวเชื้อ” หรือเมล็ดพันธุ์ขยาย ตลอดจนวัสดุอื่นๆ เช่น ปุ๋ยเคมี เพื่อจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ด้วยตนเอง

(5) การรวบรวมพันธุ์เพื่อการจำหน่ายหรือกระจายโดยวิธีการอื่น ๆ วิธีการกระจายพันธุ์อาจทำได้หลายวิธี เช่น การจำหน่าย การแลกเปลี่ยน การให้ยืมไปปลูกแล้วคืนภายหลังพร้อมดอกเบี้ย ทั้งนี้แล้วแต่ศูนย์ฯ จะบริหารจัดการตามความเห็นชอบของชุมชน หรือเกษตรกรเป้าหมายผู้เป็นสมาชิก ซึ่งการกระจายเมล็ดพันธุ์อาจเกิดขึ้นในระยะเวลาต่างกัน ดังนี้

ก. เมื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ได้แล้ว กระจายไปสู่เกษตรกรเป้าหมายทันที กรณีนี้ศูนย์ฯ ไม่มีการะในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ไว้ จนกระทั่งถึงฤดูกาลเพาะปลูกข้าวต่อไป

ข. เมื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ได้แล้ว กระจายไปสู่เกษตรกรเป้าหมายต่อเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกต่อไป กรณีนี้การะในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์จะเป็นของศูนย์ฯ ประเด็นสำคัญคือ จะต้องมีการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ให้คงอยู่ในสภาพดีตามหลักวิชาการทุกขั้นตอน

กรณีศูนย์ฯ ไม่สามารถปรับปรุงสภาพเมล็ดพันธุ์ได้ เช่น ในเขตชลประทาน ศูนย์ฯ ควรจะประสานงานกับสหกรณ์การเกษตรในพื้นที่ โรงสี พ่อค้าเมล็ดพันธุ์ (ถุงขาว) ในการเข้าร่วมโครงการโดยดำเนินการเป็นคู่สัญญา (contract farming) ให้เข้ามารับซื้อข้าวเปลือกหลังจากเก็บเกี่ยวแล้วนำไปตากลดความชื้นและปรับปรุงสภาพให้มีมาตรฐานแล้วบรรจุถุง หรือศูนย์ฯจ้างให้ดำเนินการแล้วนำเมล็ดพันธุ์มาจำหน่ายให้กับสมาชิกในพื้นที่ (ไข่ขาว) ในราคาที่กำหนดร่วมกัน

การบรรจุเมล็ดพันธุ์ เมล็ดพันธุ์ที่ผ่านการตรวจสอบของศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวแล้วบรรจุลงในภาชนะที่ศูนย์ฯ จัดหาเพิ่มเติม เช่น กระสอบ หรือถุงขาวที่ได้มาตรฐาน เพื่อรอการกระจายพันธุ์ หากศูนย์ฯมีเงินทุนมาก อาจบรรจุเมล็ดพันธุ์ลงในกระสอบที่มีตราหรือยี่ห้อที่ศูนย์ฯ กำหนด

การจัดทำทะเบียนเกษตรกรเป้าหมาย ผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกให้ชัดเจน เพื่อผลด้านการกระจายเมล็ดพันธุ์จากแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์จากแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ 200 ไร่ โดยแบ่งเป้าหมายการกระจายพันธุ์เป็น 3 ส่วน ๆ ละประมาณ 2,600 ไร่ เพื่อการกระจายพันธุ์ในช่วงเวลา 3 ปี โดยควรมีการจัดประชุมเพื่อจัดทำข้อตกลงเบื้องต้นในเป้าหมายการกระจายพันธุ์ในปีต่อไป และควรพิจารณาวิธีการกระจายพันธุ์ข้าวร่วมกันว่า จะใช้วิธีการจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยน หากใช้วิธีการจำหน่ายจะกำหนดราคาเท่าใด

4) การสาธิตและการถ่ายทอดเทคโนโลยี

ในการดำเนินการด้านการสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวที่ถูกต้องเหมาะสมให้แก่เกษตรกรเป้าหมาย ในพื้นที่ 7,800 ไร่ นั้น กรมการข้าวจะพิจารณาสร้าง “เกษตรกรชั้นนำ” จากเกษตรกรสมาชิกศูนย์ฯ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการพัฒนาเป็นวิทยากรเกษตรกร และมีความเสียสละในการทำนาให้กับส่วนรวม จำนวนศูนย์ฯ ละ 5 คน โดยมีเจ้าหน้าที่หลักในการถ่ายทอดความรู้

ไปสู่เกษตรกรสมาชิกในอัตรา 1 : 10 คน ต่อไร่ โดยอาศัยกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร และกำหนดให้แปลงเมล็ดพันธุ์ข้าว 200 ไร่ เป็นแปลงสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว โดยมีการนำเกษตรกรเป้าหมาย (ไ้ขาว) มาศึกษาเยี่ยมชม กิจกรรมเสริมและการสนับสนุนอื่น ๆ เช่น การอบรม การศึกษาดูงาน เพื่อให้เกษตรกรสมาชิกนำไปปฏิบัติตาม โดยมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

(1) เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวต่อไร่ให้สูงขึ้น

(2) เพื่อเพิ่มคุณภาพข้าว โดยการเพิ่มเปอร์เซ็นต์ตันข้าว และผลผลิตข้าวที่ถูกสุขอนามัย

(3) ลดต้นทุนการผลิตข้าว ซึ่งแต่ละพื้นที่ หรือแต่ละศูนย์ จะต้องมีการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาที่ชัดเจน เช่น เพิ่มผลผลิตข้าวจาก 400 เป็น 430 กิโลกรัมต่อไร่ โดยพิจารณาจากผลผลิตฐานเดิมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือเปอร์เซ็นต์ตันข้าวจากร้อยละ 35 เป็นร้อยละ 40 หลังจากนั้นต้องมีการประเมินว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด

5) องค์การบริหารและชุมชน

เกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการมี 2 ส่วน คือ เกษตรกรจัดทำแปลง 200 ไร่ (ไ้แดง) และเกษตรกรเป้าหมาย (ไ้ขาว) โดยจะต้องมีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นประมาณ 10-20 คน โดยจัดตั้งเป็นองค์กรที่มีตำแหน่งประธาน รองประธาน 1 คน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ทั้งนี้ไม่ควรเกินสามสิบคน ทำหน้าที่บริหารศูนย์ฯ วางแผนและดำเนินการจัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ 200 ไร่ ผลิตเมล็ดพันธุ์และกระจายพันธุ์ สาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยี ตลอดจนดำเนินธุรกิจด้านเมล็ดพันธุ์ข้าว ภายใต้คำแนะนำของตำบล อำเภอ จังหวัด รวมทั้งศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าวและศูนย์วิจัยข้าว ทั้งนี้ให้คณะกรรมการชุดนี้ เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ ไปในขณะเดียวกัน โดยในองค์กรข้างต้นควรเพิ่มเกษตรกรสมาชิก ผู้แทนหมู่บ้าน หรือผู้แทนกลุ่ม ผู้รับการกระจายพันธุ์ หรือผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลเข้าร่วมด้วย เพื่อมีส่วนร่วมในการพิจารณาด้านต่าง ๆ

คณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ จะต้องมีการกำหนดระเบียบข้อบังคับ รวมทั้งข้อปฏิบัติอื่น ๆ เช่น การคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ วาระการดำรงตำแหน่ง วาระการประชุม การอนุมัติอนุญาต การจัดซื้อจัดจ้าง การจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ การบริหารงานทั่วไป ตลอดจนการบริหารเงินกองทุนที่ได้จากการดำเนินธุรกิจเมล็ดพันธุ์และจัดสรรผลประโยชน์

6) กองทุนหมุนเวียน

(1) การสนับสนุนปัจจัยการผลิตในการจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน กรมการข้าวสนับสนุนปัจจัยการผลิต ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวมูลค่า 45,000 บาท จำนวน 3 ปี รวมมูลค่า 135,000 บาท ผ่านศูนย์ข้าวชุมชน ซึ่งมีผู้จัดทำแปลงพันธุ์ข้าวประมาณ 10-20 คน เพื่อนำไปผลิตเมล็ดพันธุ์ในพื้นที่ 200 ไร่ ศูนย์ข้าวชุมชนได้รับการสนับสนุนควบคุมกำกับดูแลจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว ศูนย์วิจัยข้าว

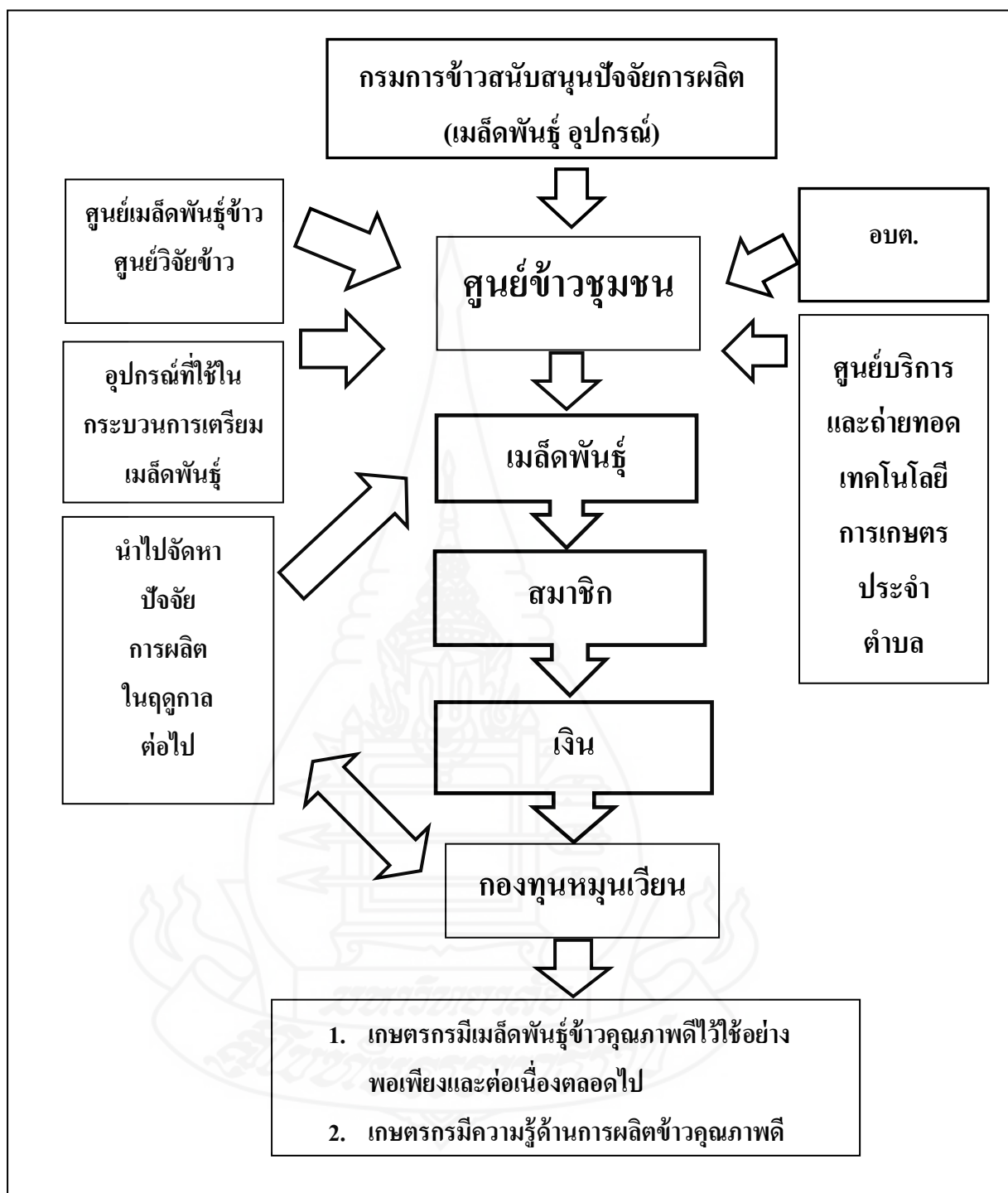
ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร องค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

(2) การมีส่วนร่วม ศูนย์ข้าวชุมชนคัดเลือกเกษตรกรผู้จัดทำแปลง 200 ไร่ หรือเกษตรกรสมาชิกเป็นคณะกรรมการบริหารงาน เงินที่ได้จากการกู้ยืมปัจจัยการผลิต กำหนดหลักเกณฑ์เรียกคืน เพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนหมุนเวียน โดยคณะกรรมการกองทุนเปิดโอกาสให้เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย 7,800 ไร่ เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ร่วมเป็นคณะกรรมการ ร่วมถือหุ้น ร่วมออกความคิดเห็นร่วมรับผลประโยชน์และด้านอื่น ๆ หรืออย่างน้อยควรมีตัวแทนหมู่บ้านในตำบลนั้น เข้ามาเป็นคณะกรรมการกองทุน

(3) การดำเนินงาน คณะกรรมการบริหารกองทุนนำปัจจัยการผลิตไปให้สมาชิกกู้ยืม เพื่อนำไปผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวสนับสนุนชุมชน ซึ่งจะได้ผลผลิตประมาณ 100 ตัน เมล็ดพันธุ์จำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 จะต้องนำไปปรับปรุงให้เป็นเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี เพื่อนำไปเพาะปลูกให้ได้พื้นที่ไม่ต่ำกว่าปีละ 2,600 ไร่ และเรียกเก็บคืนเป็นเงินหรือปัจจัยการผลิต เพื่อรวมเข้าเป็นเงินกองทุนหมุนเวียน ดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้ ติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี เพื่อให้สามารถมีแหล่งผลิตข้าวคุณภาพดีไม่ต่ำกว่า 7,800 ไร่ หากคณะกรรมการบริหารกองทุนต้องหาพันธุ์ข้าวจากศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว (พันธุ์ขยาย) มาดำเนินการใหม่ และถ้าดำเนินการติดต่อกัน 3 ปีแล้ว จะสามารถจัดทำโครงการผ่านศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (คณะทำงานเพิ่มศักยภาพชุมชนด้านการเกษตร) เพื่อขอสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากทางราชการได้สำหรับบางกรณี

(4) การจัดทำระเบียบข้อตกลงกองทุน ระเบียบกองทุนหมุนเวียน คือ ข้อกำหนดบทบาทและวิธีปฏิบัติของกรรมการ และสมาชิกกองทุนทุกคนจะต้องถือปฏิบัติร่วมกันในการทำงานของกองทุน เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ ควรจัดทำเป็นข้อบังคับในเชิงลงโทษสมาชิกผู้ใดละเลยไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขหลักเกณฑ์ไว้ด้วย เพื่อป้องกันมิให้กองทุนสลายตัวลง

การดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนศูนย์ข้าวชุมชน ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 การดำเนินงานกองทุนหมุนเวียนศูนย์ข้าวชุมชน

ที่มา: กรมการข้าว (2550: 27)

7) การตลาดและอื่น ๆ

(1) การสร้างเครือข่ายศูนย์ข้าวชุมชน เป็นการเชื่อมโยงการพัฒนาความรู้การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวตามชนิดพันธุ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเป็นธุรกิจเมล็ดพันธุ์และผลิตข้าวคุณภาพ การบริหารจัดการศูนย์ฯ เช่น การประชุมศูนย์ข้าวชุมชนของแต่ละจังหวัด/อำเภอ เพื่อพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์

(2) การสร้างเครือข่าย เชื่อมโยงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเรื่องข้าว ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร โรงสี พ่อค้า ปักจัดการผลิต ผู้ส่งออก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเชื่อมโยงทั้งกิจกรรมสนับสนุนการผลิตและการตลาดข้าวเปลือก

(3) การเพิ่มมูลค่าผลผลิต ในกรณีที่ศูนย์ผลิตเมล็ดพันธุ์ได้มากเกินไป สามารถประสานงานกับสหกรณ์การเกษตรในพื้นที่ โรงสี พ่อค้าเมล็ดพันธุ์ (ถุงขาว) ให้มารับซื้อข้าวเปลือกหลังจากเก็บเกี่ยว นำไปตากลดความชื้นและปรับปรุงสภาพให้มีมาตรฐานและบรรจุลงถุง หรือศูนย์ฯจ้างให้ดำเนินการ แล้วนำเมล็ดพันธุ์มาจำหน่ายให้กับสมาชิกในพื้นที่ไข่ขาวในราคาที่กำหนดร่วมกัน หรือหากไม่สามารถผลิตเป็นเมล็ดพันธุ์ได้ จะสามารถจำหน่ายเป็นผลผลิตข้าวทั่วไปได้ หรือแปรรูปเป็นข้าวสารเพื่อจำหน่าย

2.7 บทบาทในการดำเนินงาน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2556: 2-6) กำหนดบทบาทในการดำเนินงานศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนไว้ ดังนี้

2.7.1 การเตรียมการ ดำเนินการโดยชุมชน องค์กรเกษตรกร องค์กรบริหารส่วนตำบล อำเภอ/ตำบล

2.7.2 การจัดทำแปลงพันธุ์ 200 ไร่ ดำเนินการโดยองค์กรเกษตรกร สนับสนุนโดยเจ้าหน้าที่ศูนย์ขยายเมล็ดพันธุ์พืช กรมการข้าว ตำบล อำเภอ และจังหวัด

2.7.3 การกระจายพันธุ์ ดำเนินการโดยองค์กรเกษตรกร

2.7.4 การสาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยี ดำเนินการโดยวิทยากรเกษตรกรและสนับสนุนโดยเจ้าหน้าที่ของอำเภอ ตำบล และจังหวัด

2.7.5 องค์กรบริหารส่วนชุมชน ดำเนินการโดยองค์กรเกษตรกร/เกษตรกรเป้าหมายที่ร่วมเป็นสมาชิก

2.7.6 กองทุนหมุนเวียน ดำเนินการโดยองค์กรเกษตรกรและคณะกรรมการบริหารกองทุน

2.7.7 การตลาดและอื่น ๆ ดำเนินการโดยอำเภอ ตำบล จังหวัด และกรมการข้าว

2.8 หน้าที่ของสมาชิกศูนย์ข่าวชุมชน

ผลิตเมล็ดพันธุ์ข่าวที่ดี เก็บเมล็ดพันธุ์ข่าวที่ดี บรรจุข่าวสารใส่บรรจุภัณฑ์ที่สะอาดปลอดภัย ร่วมประชาสัมพันธ์ ร่วมจำหน่าย และเข้าร่วมประชุมศูนย์ตามวาระที่ประธานแจ้ง

3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

3.1.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) มีผู้ให้ความหมายคำว่ามีส่วนร่วมไว้ต่างแ่งมุม อาจมีความหมายกว้างและแตกต่างกันไป แล้วแต่เป้าหมายและลักษณะของงานที่เกี่ยวข้อง และบางครั้งก็ขึ้นอยู่กับผู้ที่ให้ความหมายเองว่าจะมีการปรับใช้การมีส่วนร่วมไปสู่สาขาวิชาใด อย่างไรก็ตาม การอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมที่จะกล่าวต่อไปนี้จะเน้นอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมักเน้นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชนที่อาศัยอยู่ และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เนื่องจากงานส่งเสริมการเกษตรเป็นงานด้านหนึ่งของการพัฒนา ดังมีผู้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้หลายคน ซึ่งขอยกมากล่าวพอเป็นแนวทางไว้ดังนี้

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2547: 16) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมคือ การเปิดโอกาสให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมติดตามผล การเปิดโอกาสให้เข้าร่วมกิจกรรม จะได้รับประโยชน์ในด้านการนำความรู้ ความสามารถ (talents) และทักษะ (skills) ของคนในองค์กรหรือท้องถิ่นแล้วแต่กรณี มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม นอกจากนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมจะช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี อีกทั้งจะกระตุ้นให้ทุกฝ่ายได้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบ ผู้ที่ละเลยหรือเฉยเมยไม่เข้าร่วมจะด้วยเหตุใดก็ตาม ย่อมทำให้มีอำนาจน้อยกว่าผู้ที่เข้าร่วมในกิจกรรม หรือกล่าวได้ว่า ความละเลยไม่สนใจเป็นภาวะที่บุคคลปลีกตัวออกจากสังคมนั่นเอง

Sheng (1990: 10 อ้างถึงใน เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2547: 279-280) สรุปเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมในชุมชนว่า ประกอบไปด้วยประเด็นสำคัญ ๆ ได้แก่

1) เป็นการควบคุมโดยประชาชน (citizen control) หมายถึง ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจ

2) เป็นการกระจายอำนาจ (delegate power) หมายถึง การกระจายอำนาจหน้าที่ให้แก่คนในชุมชนภายใต้ข้อจำกัดที่ถูกกำหนดโดยอำนาจการบังคับบัญชาของชุมชน

3) เป็นการกำหนดตัวแทนของชุมชน (community representation) ตัวแทนของชุมชนอาจจะเป็นคนส่วนใหญ่ หรือคนส่วนน้อยที่อยู่ในรูปคณะกรรมการ หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนที่มีความเสมอภาคในการเป็นตัวแทนชุมชน ซึ่งสมาชิกทั้งหมดมีสิทธิและรับผิดชอบที่เท่าเทียมกัน

พิมลรัตน์ ไญบุญลือ (2545: 8) สรุปว่า การมีส่วนร่วมของเกษตรกร หมายถึง การเปิดโอกาสให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการคิด การพิจารณาตัดสินใจ จนเป็นผลของการนำไปปฏิบัติอย่างเปิดเผยและเต็มใจ โดยการร่วมรับผิชอบในเรื่องต่างๆ อันจะมีผลกระทบมาถึงตัวของประชาชนเอง ซึ่งจะทำให้เกิดความพอใจและลดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วม

ดังนั้น จึงกล่าวโดยสรุปว่าการมีส่วนร่วมถึงแม้จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับทัศนคติของแต่ละบุคคล แต่โดยทั่วไปแล้วหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมศึกษา ร่วมวิเคราะห์ปัญหา และร่วมในการวางแผนพัฒนาชุมชนให้ตรงกับความต้องการของตนเองและชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกในความเป็นเจ้าของชุมชน และจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ยั่งยืนต่อไป

3.1.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะหรือรูปแบบของการเข้าไปมีส่วนร่วมนั้น สามารถพิจารณาได้หลากหลายซึ่งขึ้นอยู่กับว่าจะสนใจด้านใด บางท่านพิจารณาจากกิจกรรมที่เข้าไปมีส่วนร่วม เช่น การเลือกตั้ง การประชุม บางท่านก็พิจารณาในเชิงการบริหาร เช่น การมีส่วนร่วมในแนวราบ และการมีส่วนร่วมในแนวดิ่ง เป็นต้น

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2541: 24-25) สรุปลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

- 1) จำแนกตามกระบวนการบริหาร
 - (1) การมีส่วนร่วมในการวางแผน
 - (2) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
 - (3) การมีส่วนร่วมในการจัดองค์การ
 - (4) การมีส่วนร่วมในการสื่อสาร
 - (5) การมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากร
 - (6) การมีส่วนร่วมในการประสานงาน
 - (7) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

2) จำแนกตามประเภทของกิจกรรมที่เข้าร่วม

- (1) การมีส่วนร่วมประชุม
- (2) การมีส่วนร่วมในการออมเงิน
- (3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- (4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- (5) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- (6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน

3) จำแนกตามระดับความเข้มของการมีส่วนร่วม

- (1) ระดับของการมีส่วนร่วมเทียม
- (2) ระดับการมีส่วนร่วมบางส่วน
- (3) ระดับของการมีส่วนร่วมที่แท้จริง

4) จำแนกตามวิธีการมีส่วนร่วม

- (1) การมีส่วนร่วมโดยตรง
- (2) การมีส่วนร่วมโดยอ้อม

พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 11-12) สรุปความหมายของลักษณะการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาสาเหตุและนำไปวางแผน แก้ไข ปรับปรุง ดำเนินการ ตลอดจนติดตามประเมินผลตามลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมหมายถึง รูปแบบที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม มีส่วนร่วมในการศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหาเพื่อหาสาเหตุและนำไปวางแผน แก้ไข ปรับปรุง ดำเนินการ รับประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนติดตามประเมินผลตามลักษณะของผู้เข้ามามีส่วนร่วมนั้น

3.1.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

พิมลรัตน์ ใจบุญลือ (2545: 14-15) สรุปจากทฤษฎีแนวความคิดและผลวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ทราบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ นั้น ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 3 ประเภท ได้แก่

1) ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ในสังคมชนบทประชาชนทั่วไปมักมีอาชีพที่คล้ายคลึง คือ อาชีพเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่จึงมีความสามารถและความสนใจในเรื่องการประกอบอาชีพการทำมาหากิน ดังนั้นถ้าโครงการต่างๆ สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนในเรื่องการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพก็จะส่งผลให้เศรษฐกิจดีขึ้นและเป็น

แรงจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ มากขึ้น ดังแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

- (1) ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อาชีพ ขนาดของที่ดินที่ถือครอง จำนวนแปลงที่ถือครอง
- (2) ความคาดหวังว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้น
- (3) การได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ทำลงไป
- (4) ความต้องการได้รับวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต

2) ปัจจัยทางด้านสังคม การที่บุคคลมีโอกาสนพบปะสมาคมกับผู้อื่น ได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ ย่อมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลนั้นมีความต้องการที่จะเข้าร่วมโครงการต่างๆ จากการศึกษาแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปัจจัยทางด้านสังคมที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่

(1) ปัจจัยพื้นฐาน เช่น อายุ เพศ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ขนาดของครอบครัว ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น

- (2) ความต้องการได้รับความเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ
- (3) การได้รับการบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อน
- (4) ความต้องการได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพ
- (5) ความต้องการที่จะได้รับคำแนะนำทางด้านวิชาการ เทคนิคใหม่
- (6) การได้รับความช่วยเหลือจากผู้เข้าร่วมคนอื่นๆ

3) ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะของโครงการ เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ

- (1) ลักษณะโครงการที่มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบและเข้าใจ
- (2) เป็นโครงการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน
- (3) การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม
- (4) การได้รับข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในชุมชน

ชูเกียรติ ภัยลี (2536: 52 อ้างถึงใน พิมพ์รัตน์ ใจบุญลือ 2545: 14) กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม 3 ปัจจัย ได้แก่

- 1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ
- 2) ปัจจัยทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม
- 3) ปัจจัยทางการสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อสื่อสาร สื่อสารมวลชน และสื่อบุคคล

กล่าวสรุปว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมคือ ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคลบางประการ และปัจจัยทางการสื่อสาร

1.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์แขนงต่าง ๆ ดังนั้น จึงมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมหลายทฤษฎีด้วยกัน กล่าวพอสังเขปได้ดังนี้

1.2.1 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

Parson (1951: 279 อ้างถึงในเบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2547: 299) สร้างทฤษฎีการกระทำทางสังคม โดยอธิบายการกระทำของมนุษย์ว่าการกระทำใดๆ ของมนุษย์จะขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล ระบบสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ วัฒนธรรมในสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ ซึ่งวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเกี่ยวกับความคิดหรือความเชื่อ ความสนใจและระบบค่านิยมของบุคคล

1.2.2 ทฤษฎีการจูงใจ

Maslow (1954: 90 อ้างถึงใน เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2547: 300) ศึกษาเกี่ยวกับแรงจูงใจ (motivation) ของการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการ และอธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการพื้นฐาน ซึ่งเกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการเหล่านั้นถูกจำกัดลำดับขั้นของความต้องการจากน้อยไปหามาก เมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้รับการบำบัดเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่และจะเป็นแรงขับที่มีพลังผลักดันให้บุคคลมีพฤติกรรมโน้มน้าวไปทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ ซึ่งความต้องการพื้นฐานที่ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ มีอยู่ 5 ประการด้วยกัน และแยกออกเป็นระดับต่าง ๆ ได้ดังนี้

- 1) ความต้องการทางร่างกาย (physiological need) ถือเป็นความต้องการขั้นแรก
- 2) ความต้องการความมั่นคง ปลอดภัย (safety need)
- 3) ความต้องการทางสังคม (social need) เป็นความต้องการ ความรัก และการยอมรับเข้าเป็นส่วนหนึ่งในสังคม
- 4) ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง (self-esteem need) เป็นความต้องการการยกย่องนับถือจากคนอื่นหรือมีเกียรติในสังคม
- 5) ความต้องการประสบความสำเร็จ (self-actualization need) ต้องการแสดงความสามารถของตนเองให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น

1.2.3 ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม

Second และ Backman (1964: 97 อ้างถึงใน เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2547: 300) อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่า บุคคลจะเลือกสมาคมหนึ่งสมาคมใดหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับว่าเขาได้รับประโยชน์อะไร และจะต้องเสียอะไร และในที่สุดเขาจะเลือกเข้าสมาคมก็ต่อเมื่อผลที่ได้รับมากกว่าเสีย

1.2.4 ทฤษฎีการยอมรับ

Rogers และ Shoemaker (1971: 81-86 อ้างถึงใน เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ 2547: 300) ศึกษาเกี่ยวกับการยอมรับวิทยาการใหม่ของบุคคลจะต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ 5 ขั้นตอน ได้แก่

- 1) ขั้นการรับรู้ (awareness stage) คือการที่บุคคลได้รับวิทยาการใหม่หรือความคิดใหม่เป็นครั้งแรก แต่ยังขาดความรู้อย่างแจ่มแจ้งในวิทยาการใหม่นั้น เป็นการรับรู้วิทยาการใหม่ แต่ยังไม่แสวงหาข่าวสารเพิ่มเติม
- 2) ขั้นความสนใจ (interest stage) เป็นระยะที่บุคคลเริ่มสนใจในความรู้ใหม่ และพยายามเสาะแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
- 3) ขั้นการประเมิน (evaluation stage) เป็นระยะที่บุคคลคิดทบทวนไตร่ตรองถึงผลดีผลเสียของความรู้ใหม่อยู่ในใจ ก่อนที่จะทดลองทำหรือไม่ทำต่อไป
- 4) ขั้นการทดลอง (trial stage) เป็นระยะที่บุคคลนำความรู้ใหม่ไปปฏิบัติในขนาดเล็กๆ เป็นการทดลองเพื่อดูผลก่อนจะตัดสินใจยอมรับต่อไป
- 5) ขั้นยอมรับ (adoption stage) เป็นขั้นที่บุคคลตกลงใจนำวิทยาการใหม่ไปปฏิบัติต่อไปอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นการยอมรับผลการทดลองว่าใช้ได้ผล

1.2.5 ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของคนในชาติ

Maslow (อ้างถึงใน อकिन รพีพัฒน์, 2527, หน้า 7-8) บุคคลมีความต้องการทางกายและทางใจ ถ้ามีขวัญดีผลการทำงานก็จะสูงตามไปด้วย แต่ถ้าขวัญไม่ดี ผลงานก็จะต่ำไปด้วย ทั้งนี้เนื่องจากขวัญเป็นสถานการณ์ทางจิตใจที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นเอง การจะสร้างขวัญให้ดีต้องพยายามสร้างเจตคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัศเอาเปรียบ ให้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็น เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามถ้าบุคคลทำงานมีขวัญดีเกิดมีความสำนึกในการยอมรับผิชอบ อันจะเกิดผลดีแก่หน่วยงานทั้งในส่วนที่เป็นขวัญส่วนบุคคลและขวัญกลุ่ม

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าขวัญของบุคคลเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะบุคคลที่มีขวัญดีนั้นย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

1.2.6 ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกชาตินิยม (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8)

หมายถึง ความรู้สึกเป็นตัวเองที่อุทิศหรือเน้นคำนิยมเรื่องผลประโยชน์รวมของชาติ พอใจเกียรติภูมิ จงรักภักดีผูกพันต่อท้องถิ่น ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมคือการสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้น

1.2.7 ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8)

การสร้างผู้นำจะช่วยให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยของการรวมกลุ่ม จูงใจไปยังเป้าหมายประสงค์ โดยทั่วไปแล้ว ผู้นำอาจจะมีทั้งผู้นำที่ดีเรียกว่า ผู้นำปฏิฐาน (positive leader) ผู้นำพลวัติ (dynamic leader) คือ เคลื่อนไหวทำงานอยู่เสมอ และผู้นำทางไม่ดีคือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์ที่เรียกว่าผู้นำนินเส (negative leader) ผลของการใช้ทฤษฎีการสร้างผู้นำ จึงทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญ งานมีคุณภาพ มีความคิดสร้างสรรค์ และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

1.2.8 ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบการบริหาร (ยุพาพร รูปงาม, 2545, หน้า 8-9)

การใช้ระบบบริหารในการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ยั่งยืน เพราะใช้กฎระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดที่ดีที่สุดในเรื่องการใช้บริการ เพราะธรรมชาติของบุคคล ถ้าทำงานตามสมัครใจอย่างตั้งใจ ไม่มีใครบังคับก็ทำงานด้วยความรัก แต่ถ้าไม่ควบคุมเลยก็ไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นร่วมกันของรัฐ เพราะการใช้ระบบบริหารเป็นการให้ปฏิบัติตามนโยบายเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

กล่าวโดยสรุปว่าทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม เป็นการกระทำใดๆ ก็ตามของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม และเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อบำบัดความต้องการนั้น จะเป็นแรงผลักดันให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งมีลำดับขั้นและเป็นขั้นตอนของพฤติกรรม

4. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 สังคมและเศรษฐกิจ อังคณา สุวานิช (2555: 47) ศึกษาการพัฒนา

ศูนย์ข้าวชุมชน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ย 51.99 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษา แรงงานในครอบครัวเฉลี่ย 2.29 คน ไม่มีสถานะทางสังคม ทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก อาชีพรอง คือรับจ้างทั่วไป ประสบการณ์ในการทำ

นาเฉลี่ย 28 ปี พื้นที่ถือครองเฉลี่ย 45 ไร่ ส่วนใหญ่กู้ยืมเงินจากสหกรณ์การเกษตร ใน 1 ปี ผลผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวเฉลี่ย 75.33 ตัน ราคาเมล็ดพันธุ์ข้าวต่อกิโลกรัมเฉลี่ย 14.83 บาท

4.2 การมีส่วนร่วม สุวรรณเวศน์ ลิ้มทวิกุล (2550: 103) ศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโตน้อย พบว่า การศึกษามีความสัมพันธ์เชิงบวกกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานอย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

วัชรพร ศิริเทพประไพ (2550: บทคัดย่อ) วิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของบุคลากรในการพัฒนาระบบบริหารคุณภาพทั่วทั้งองค์กรของเหมืองแม่เมาะ พบว่า ภาระงานมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมโดยรวม

กล่าวโดยสรุปจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและคณะกรรมการ โดยทั่วไปแล้วจะมีระดับความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน ประกอบกับแรงจูงใจ

4.3 การวางแผนพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน จิรศักดิ์ เสริมแสง (2552: บทคัดย่อ) การวางแผนเชิงกลยุทธ์เพื่อพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน ตำบลไผ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ พบว่า กลยุทธ์และมาตรการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน ประกอบด้วย (1) โครงการพัฒนาบุคลากรและสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนให้มีความรู้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ดี (2) โครงการขยายพื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้ปีละ 200 ไร่ เป็นระยะเวลา 4 ปี และ (3) โครงการระดมทุนจากการหักค่าหุ้นเพิ่มขึ้นเพื่อการพัฒนาศูนย์ให้ยั่งยืน

สัจจา บรรจงศิริ (2549: 272) ศึกษารูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน พบว่า รูปแบบการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนประกอบด้วยขั้นตอน 7 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การกำหนดเป้าหมายและจัดทำองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งของศูนย์ข้าวชุมชน 2) การประเมินความเข้มแข็งศูนย์ข้าวชุมชนก่อนการพัฒนา 3) การจัดทำยุทธศาสตร์ (แนวทางในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน) 4) การสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 5) การจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน 6) การติดตามการดำเนินงานพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน และ 7) การประเมินความเข้มแข็งศูนย์ข้าวชุมชนหลังการพัฒนา

กล่าวโดยสรุป ศูนย์ข้าวชุมชนจึงเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการผลิต การตลาดข้าว และสังคมชาวนา เพื่อสอดคล้องกับแนวคิดในการถ่ายโอนอำนาจจากภาครัฐไปสู่ท้องถิ่น ซึ่งชุมชนจะเป็นแกนหลักสำคัญต่อการพัฒนาการผลิตและการตลาดข้าว โดยรัฐจะเป็นเพียงผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก

4.4 การดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชน ชลธิชา เชื้อวชาญ (2555: 87-88) ศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดราชบุรี พบว่า เกษตรกรมีความ

คิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับการดำเนินงานศูนย์ข้าวชุมชนเห็นด้วยมากกับการดำเนินงาน ได้แก่ ด้านนโยบายคณะกรรมการ การปฏิบัติการ การปฏิบัติงานตามโครงการฯ สมาชิกผู้ร่วมโครงการ และเห็นด้วยปานกลางในด้านการได้รับการสนับสนุนในการดำเนินการโครงการฯ ของภาครัฐ

เกียรติพร ศรีชนะ (2545: 34-39) ศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการดำเนินงานโครงการศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดขอนแก่น พบว่า เกษตรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุเฉลี่ย 51.44 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา เกษตรกรมากกว่าครึ่งไม่มีตำแหน่งทางสังคม มีประสบการณ์ในการทำนาเฉลี่ย 31.85 ปี และมีพื้นที่ทำนาทั้งหมดเฉลี่ย 22.58 ไร่ พื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการฯ เฉลี่ย 7.71 ไร่

4.5 การรับผลประโยชน์ นภาพร เวชกามา (2554: บทคัดย่อ) ศึกษาความต้องการของสมาชิกต่อการดำเนินงานกลุ่มเกษตรกรทำนาไส่ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร พบว่า สมาชิกกลุ่มเกษตรกรมีความต้องการต่อการดำเนินงานกลุ่มระดับมากในเรื่อง การประชุมกลุ่มปีละ 1-2 ครั้ง ในเดือนมกราคมหรือมีนาคม การรับแผนปฏิบัติงานประจำปีของกลุ่ม การคัดเลือกคณะกรรมการกลุ่ม รายงานการตรวจสอบทุนและจัดหาเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การจัดหารถแทรกเตอร์ เครื่องสูบน้ำและเครื่องสีข้าว มาบริการให้เช่าในราคาที่ เป็นธรรม ยานพาหนะเพื่อขนส่งผลผลิตของสมาชิก

4.6 การติดตามประเมินผล สราวุธ อินทรเทศ (2539: 13) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการประเมินโครงการไว้ว่า จะต้องพัฒนามาจากความต้องการหรือความสนใจของบุคคล หรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นๆ ในการดำเนินงานประเมินผลโครงการใดๆ ควรมีวัตถุประสงค์ทั่วไป เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเสนอผู้บริหาร เพื่อใช้ในการตัดสินใจ เกี่ยวกับโครงการนั้นๆ อย่างถูกต้องและเหมาะสม กล่าวโดยสรุป การประเมินผลโครงการเป็นการตรวจสอบผลการดำเนินงานโครงการว่าเกิดผลสัมฤทธิ์ของงานโครงการมากน้อยเพียงใด และโดยทั่วไปการประเมินผลโครงการจะประกอบด้วย การประเมินผลก่อนเริ่มดำเนินการโครงการ การประเมินผลขณะที่โครงการดำเนินอยู่ และประเมินผลโครงการหลังจากการดำเนินงานโครงการสิ้นสุดแล้ว ซึ่งผู้ประเมินจะประเมินหลังจากเสร็จสิ้นโครงการก็ได้

กล่าวโดยสรุป ศึกษาข้อมูลส่วนบุคคลด้านสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการดำเนินงานและการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและคณะกรรมการ โดยทั่วไปแล้วจะมีระดับความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐาน ประกอบกับแรงจูงใจ การวางแผน (1) โครงการพัฒนาบุคลากรและสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนให้มีความรู้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ดี (2) โครงการขยายพื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ให้ได้ปีละ 200 ไร่ เป็นระยะเวลา 4 ปี และ (3) โครงการระดมทุนจากการหักค่าหุ้นเพิ่มขึ้นเพื่อการพัฒนาศูนย์ให้ยั่งยืน มีการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ